

ПИТАЊА АЛТЕРИТЕТА У РОМАНИМА СЛОБОДАНА СЕЛЕНИЋА²

Проблеми *другости*, *различитости*, *свог* и *туђе* могу се маркирати као суштински у поетици Слободана Селенића. У том смислу ће овај рад истраживати примарно романае: *Очеви и оци* и *Пријатељи*, а остали романескни опуси биће поменути и контекстуализовани са циљем истицања запажених поетичких доминанти. Наведени извори пружају могућност да се проблеми алтеритета посматрају у слојевитој затвореној националној структури, али и у склопу комплексних саодноса српске и других култура. Мултипликовану различитост у делима Селенића треба тумачити из етичких перспектива, затим као потенцијални извор судбинског, али и као ствар императива менталитета. Непходно је утврдити коме, односно каквом јунаку, Селенић додељује епитет носиоца националне посебности, те откуда са друге стране и ситуације присутне хетерофиличности. Ако прихватимо да је форма фикције једна извеснија могућност за разумевање другости, онда нам Селенићеви јунаци могу донекле разоткрити темеље различитости на којима почива свет.

Кључне речи: алтеритет, страно/туђе, наше/српско, историјска истина, наративна истина, хетерофилија.

Феномен поимања *другог* и *другости* заокупља пажњу многобројних теорија двадесетог века. Са различитих позиција у савремену теорију појам *другог* уводе херменеутика и психоанализа, а широку примену доживљава са поструктурализмом и његовим различитим изведеницама (ВИП 1997: 73). Разумевање алтеритета иде од потребе за постепеним освешћивањем залуталог ентитета, преко херменеутичке тврдње да је *друго* увек пројекција *ја*, те тврдње психоанализе да је *ја* увек пројекција *другог*, односно крајњи резултат потиснуте идентификације *са њиме*. Нису ретки аутори који појам *друго(г)* и с њим сродан појам *страно(г)*,

¹ dakiigaga@open.telekom.rs

² Рад је под овим насловом био изложен на Научном скупу са темом *Други о Србима, Срби о другима* (Филозофски факултет, Универзитет у Нишу, Ниш, 11-12.децембра 2009).

сматрају централним појмом савремене филозофије. Разлог томе је што је он био у доброј мери потиснут у претходној традицији. Општа сугестија је да се мора *отворити* за друго, да се мора бити кадар да се угости и разуме то друго у његовој различитости, тако да се не сведе на исто, на увек исте *нас*, или да у својој страности постане присутно, афирмисано кроз нашу рецепцију.

Различитост се посматра у оквиру проблема интеракције особе са особом, али се тумачење може проширити и на перспективу временске или просторне комуникације међу културама. Однос према другом у основи је етичко питање и подразумева степен етичке одговорности. У сусрету са другим, у сусрету у коме се догађа епифанија лица, *ја* има искуство *себе* (ШИЈАКОВИЋ 2009: 16). Интеракција мора почивати на човековом моралитету уопште, на потреби да се сачува одговорност за другог, спремност да се оном другом да предност, што значи да етичко мора да претходи онтолошком. Онтологија чини искорак онда када се разлика апсолутизује, када је друго увек туђе и страно (ШИЈАКОВИЋ 2009: 16). Поштовање *другог/страног* без карактеристичне цивилизацијске компулзивне реакције да се одмах њиме доминира, да се упрегне у свој погон или ликвидира, отворило би простор за другачије разумевање и помирљиви однос са светом и нама самима.

Антитетичност разлике као поетичко начело

У романима Слободана Селенића проблематика алтеритета може се посматрати као поетичко начело, конструктивни елемент без кога прича не би могла почети. Разлика условљава причу, истодобно, на разлици почива свет (ПАНТИЋ 2004: 16). Бавећи се проблемом слике другог у Селенићевим романима, Михајло Пантић запажа да готово сви романи у пресудној мери почивају на принципу антитетичности разлике (ПАНТИЋ 2004: 16). Развијајући овакав принцип Селенић тежи да задовољи оба структурно-семантичка модела, и етички и онтолошки. У етичком смислу однос према *другом* почива на разлици у контексту индивидуализованих комуникација између припадника одређених друштвених и социјалних слојева, културно и језички диференцираних (на пример експлицитни примери комуникативних релација Маки-Радиша, Маки-Шампион, Драган-Стојан, Јелена – Којовић, Јелена – Крсман). Селенићеви јунаци су углавном припадници истог народа и готово сви пред искушењем губитка ентитета, или у потрази за њим.

У онтолошком смислу *друго* може бити схваћено као *страно* и *туђе* (Стеван-Елизабета, Истрепф-Владан), што не значи да је ова перспектива

лишена радикалне етичке одговорности. На овај начин мултипликована је различитост и остварена њена екстерна и интерна димензија.

У трагању за могућим лицима усудских сила алтеритета у Селенићевим романима наметнула се суштинска несводивост између *наративне* и *историјске истине*. Ова два цивилизацијска царства гордо обитавају на супротним обалама живота, а сваки чин премошћавања истински је трагичан. Историјска истина остаје недостижна зато што је демократски договорна а наративна, будући да поприма обличје какво јој даје душа приповедача, тежи амбивалентности, јер *једно је памћење а друго прича* (ДЕЛИЋ 2004: 109). Отуда сва комплексност приказаних српско-хрватских односа у неколико романескних остварења. Нарочит је пример роман *Timor mortis* у коме је једновековна српско-хрватска историја, и дистинкција *наше/њихово*, оличена у старини Стојану Благојевићу, живом сведочанству национално-политичких судара друге половине деветнаестог века и прве двадесетог. Доктор правних наука, борац за *српско* и *наше* у Хрватском сабору, у једном периоду каријериста способан за баланс и компромис, касније (у улози наратора/сведока) непомирљиво истрајава у свом антихрватству. Истрајава зато што разлика између два народа и две културе има свој еволутивни ток и зато што извире из обостране мржње потхрањиване вишеглавом историјском истином о *глинској цркви* и *Јасеновицу*.

У роману је отворена и тема политичког неслагања супружника, отвара је Стојан анизохроничним казивањем и репетитивним односом догађаја у којима је супруга Миља тежишна тачка. Миља је безусловно одана српству а у Стојановом казивању оваплоћена је у митску многоликост. Када разлика обара интимом повезана бића, архаичне и митске представе добијају на снази као и у случају брачног клупчета Стефана и Елизабете (*Очеви и оци*).

Дискурс о другом и другости заживљава, додуше из онеобичне перспективе, и у првом Селенићевом роману *Мемоари Пери Богаља* (1968) у коме су они други, ногати, овладали светом, те створили ногато човечанство лишено потребе за сусретом у коме би се могла десити епифанија. Модерна антибајка, деромантизована прича о Пери Богаљу је стварна и метафорична у исти мах (Михиз 1971: 242). Опседнут монструозном мржњом, у еуфорији негирања свих вредности, Пера из инвалидских колица, за један дан и једну ноћ, рекапитулира сопствену кентауровску прошлост. Са својих умишљених олимпијских висина призива прошле догађаје, не по хронологији, већ по значењу, које су временском редукацијом добили (МИРКОВИЋ 1996: 313), посматра ногато човечанство и себе наглашавајући кентауровску страну своје свести која је на неки начин услов за његово ментално омеђивање и остварено дистан-

цирање од света са којим се не мири. Свет је угрожавајуће место, зато се призива Давид, Перин брат по муци, који припада свету безногих, а касније и свету мртвих. Заједничка им је отуђеност од ногатог света и спремност да се од истог одвоје снагом своје ироније, дубином патње и стихијом наталожених мржњи:

Други, а не ми, морају да стигну, зато што не знају куда иду... Нама није потребно да се крећемо. Ми знамо да се крај креће према нама. (СЕЛЕНИЋ 1999: 44)

Оног тренутка када Перино сећање тежи да прерасте у (анти)меморарски наративни чин, бива апострофиран Давид са намером да остане свеприсутан:

Нико од ногатих не би схватио шта сам доживео у нашој фиђеловачкој кући пре трдесетак година када сам први пут видео ногу. Зато ти слушај. Можда ћеш ме чути. (СЕЛЕНИЋ 1999: 15)

Омеђен оквирима сопствене наративне истине, Пера ће исту желећи да предочи изабраном наратору, симболу једном остварене, а заувек изгубљене комуникације са светом чија је *историјска истина* дефинитивно неприхватљива.

Енглеско-српско клупче алтеритета

Предмет даљег интересовања сузићемо на истраживање алтеритета у смислу маркирања *страног* и *туђе* кроз које се освешћује *српско* и *наше*. Култура Енглеза инспиративна је за Селенића, њену бит спознавао је искуствено боравећи и школујући се у Енглеској. У роману *Очеви и оци* десио се судар двеју култура, енглеске и српске на начин на који би се њихова аутентичност могла најживотворније сагледати – кроз призму брачних односа.

Стеван Медаковић, интелектуалац, српски син јединац, енглески студент, своди након четрдесет година рачуницу интимних сусрета са *чудачким острвом* са кога је, осећајући унапред је да забрањено, понео најслађе воће – лепу Елизабету. Знао је Стеван, са првим удахом маглom и влагом испуњеног ваздуха, да је јаз између острвске мирнодопске деце и деце трагичног искуства, какво познаја читава његова генерација, и генерација оца његовог, и она пре ње, несагледиво дубок, те да *се ништа са једне стране реке не може пренети на другу* (СЕЛЕНИЋ 2000: 29). Пуних четрдесет година, што сећајући се, вољно или не, што живећи уз присутне манифестације енглеске културе и менталитета унутар породичног живота, трагао је за смислом поимања и премошћавања разлике.

Или је мислио да то чини. Или је потреба за тим настала након трагичног губитка сина Михајла, несрећног вундеркинда, Енглешчета за чијим је костима трагао у благишту једне од многобројних српских масовних гробница – колевци српске добровољачке младежи. Тада је схватио да се мора вратити кроз лавиринт сопственог живота не знајући куда ће га одвести нит из Аријадниног клупчета:

Тезеј је убио Минотаура и нашао излаз из свога злочина. Хоћу ли га ја наћи? Хоће ли ми у томе моја Аријадна помоћи? Има ли она клупче? (СЕЛЕНИЋ 1993: 9)

Сводећи на митолошку димензију визију вољене жене, у враћању оном другом и страном у њој, Селенићев јунак наслућује једину могућност за разумевање себе у димензијама сопственог идентитета.

Уоквиривши приповедну ситуацију чином сећања и самопреиспитивања Стевана Медаковића, Селенић ће у даљем поступку, како би две културе и два менталитета поседовали аутентичност, комбиновати наизменичну присутност доминантних фокуса: Стевановог и Елизабетиног. Стеван, уз нешто шири нараторски простор у чину хомодијегезе, промишља о српству и сопству, енглеском и туђем, а Елизабетина думања о српско-енглеским сударима дневнички и епистоларно су уобличена. У тезејском чину лутања лавиринтом душевних непремера једно им је заједничко – потреба за наратором. Да споји оно што се доказало неспојивим. Отуда Rachel и Михајло, обоје призивани из света мртвих, у појединим тренуцима морају да понесу терет приче о усудској различитости која је појела душу једног брака. И његов плод.

Алтеритет је у роману *Очеви и оци* развијан преко бинарне структуре ликова. Стеван и Елизабета јесу истовремено и носиоци и тумачи *свог* и *туђег*. Стеванов фокус додатно је проблематизован јер подразумева постојање иманентне подвојености условљење грађанским васпитањем и културом, које му усађује отац, и патријархално-фолклорног диктата, који у највећој мери јесте последица Нанкиних предања (али и очевих жеља). Са друге стране Селенић тежи да ствара илузију Елизабетиног хладног и непристрасног ока (оног чисто *енглеског* којег је Стеван постао свестан још у Бристолу), аналитичко-критички усмереног на алтеритет као неминовну извесност.

Чудачко острво подариће Стевану жену коју ће волети, али коју никада неће разумети:

Могу ли цео живот поред незнанке провести? Може ли она уз мене, када су нам знања о свету и људима тако различита да ни бело и црно које гледамо, не видимо истим очима? (СЕЛЕНИЋ 1993: 65)

Заносно енигматична, лепа странкиња треба да постане српска снаха. Ето дилеме која отвара понор несигурности:

Јесам ли кадар странкињом се оженити и Нанки и Милутину је у кућу довести?... Почиње ли ту моја велика конверзија? Да ли сам ту – како сам, буквално до јуче, себи говорио – вером преокренуо? (СЕЛЕНИЋ 1993: 69)

Иако свестан да су патријархално-херојске, јарко национално обојене представе Нанке и оца Милутина у суштини сада *ниподаштвавани заостаји света који нестаје* (СЕЛЕНИЋ 1993: 65), света који није успео да сустигне *европски фијакер напретка и уљуђености* (СЕЛЕНИЋ 1993: 60), Стеван остаје озбиљно запитан да ли је мерило света и већине једино што се намеће као избор индивидуи. Свестан је да је актуелни тренутак изнедрио осећај сигурне предности женидбом Енглескињом, пошто однегована београдска сујета друштвене елите глорификује пријатељства са поданицима краља Georgea. Лако му је Елизабету замислити ту (мада незнано откуда лакоћа те мисли), међу таквим људима, али :

Зар је упутно морал, стотинама година стваран, олако одбацити, зарад другог који одиста не познајемо како ваља... (СЕЛЕНИЋ 1993: 60)

Згађен сазнањем да је у Београду тако модерно и тако лако бити светски човек, ма шта то значило, јунак сматра часним повратак старовремском. То је једно од оних места где препознајемо Селенићеву одбрану сопства, индивидуалног и националног:

Одједном ме није нимало срамота што ми је земља неука и забита, орјентална, одједном видим у озбиљности са којом се мој гладни народ односи према животу, његову моралну, људску узвишеност над лагодном мушичавошћу овога што око мене пије чај, већ стотинама година at four o'clock, има универзитет већ осам столећа и краљевску породицу, која је још у шеснаестом веку разрешила своје обреновићевско-карађорђевићевске међусобице. (СЕЛЕНИЋ 1993: 65)

Та одбрана није безусловна, последица је спознаје да савршенства нема ван човека (а ни у њему) и да су његови обриси у чину самог трагања на позадини препознате и прихваћене другости. Прихватање не подразумева апсолутно разумевање. Разумевање је процес, нешто са чиме се живи. Нешто чему се враћамо да бисмо на крају прихватили горичину сопствених талога:

Разумевање два бића не почива на речима које размењују, већ на личном – не историјском, не националном, већ баш оном најдубљем личном, а сличном или истом искуству, које их у далекој и тајновитој тачки пресецања њихових погледа, сједињује у нарочиту врсту узајамности. (СЕЛЕНИЋ 1993: 167)

Потреба за спознајом туђег и другачијег, није само у провокативности различитости, већ и у наслућивању могућности за преносивост суштине другости у сферу сопственог и разумљивог. Зато ће Стеван рећи да његово тридесетогодишње бављење енглеским језиком и Шекспировом уметношћу има за резултат боље познавање евонског лабуда од било ког Енглеза, али им се разумевање ове уметности радикално разликује. Превођењем стихови се уствари посрбљују, односно прилагођавају начину на који српски син јединац види свет. Острвљанин види и осећа море другачије од босоног континенталца. Није ли то разлог што *вочић балкански* (како назива себе) доживљава први сусрет са заносном црвенокосом Енглескињом као ствар усудских сила?! Нису ли му управо те силе наметнуле стање угрожавања *темеља сигурности* (СЕЛЕНИЋ 1993: 33) и пробудиле једну *необичну забринутост* (СЕЛЕНИЋ 1993: 34) у тренуцима вербалних дуела са поборницима хомосексуалних ставова?! Према тој *распрострањеној енглеској настраности* (СЕЛЕНИЋ 1993: 34) Стеван осећа ратоборно гађење, а своју спремност да улази у дијалоге са онима који су у прилици да готово надмоћно бране хомосексуалност, препознаје као отворену могућност да се пољуља све вредно понето из напаћене Србије, од Нанке пре свега. Нанке Гојковице, Нанке видарке, српске Ниобе из Аркадије српске. Наказно лице страха од непознатог, што је тако далеко од било какве косовско-јуначке епске стварности, Стевану доноси неминовност самопреиспитивања. Сумњи бива подвргнуто све дотле несумњиво и цео тај свет што ужива у чају са млеком, ћуретини и пекмезу, лови тигрове, негује енглеску траву, натопиће оне пределе Стеванове душе за које је мислио *да су непромочиви, импрегнирани српством као шаторско крило*. (СЕЛЕНИЋ 1993:34)

Алтеритет је, дакле, на овај начин постао услов и начин да се открију међе сопствене рањивости. Присуство алтеритета, лишеног агресије искључивости, конструктивна је сила самоспозанаје:

Стао сам себе шпијунирати, подозриво, са стране посматрати, јер сам застрашен открио како сваким даном, неопацице, све више неприкосновених мојих уверења, под ударом нових сазнања, показује не своју погрешност, то не, али подложност сумњи, макар разговору, свакако другачијем схватању. (СЕЛЕНИЋ 1993:35)

А сумња је, знамо то, мајка свеколике мудрости живљења и мишљења. Сумња у коначност, смисао, чак и сумња у сопствено око, нарасла оног тренутка када Стеван прихвати да је *њихово*, енглеско око, болно равнодушно и непристрасно. Но, у границама бристолске стварности, Селенић неће остварити дубинску метаморфозу јунака суоченог са лицем *другачијег* и *туђег*, не зато што га та *другост* истински угрожава, већ зато што га испуњава паником могуће личне издаје у случају да неку од српских

неприкосновености посматра, макар и из спекулативних разлога, њиховим очима. Дубинска и истинска трансформација дешаваће се у сигурној омеђености београдског *забрана*, деценијама након напуштања Острва.

Први младалачки доживљај енглеске културе за Стевана јесте својеврстан *судар*, да би временом живећи уз супругу странкињу, из првобитног праска судара била разливена светлост *сусрета* двеју култура. Сређено, мирније и зрело наступиће огледање сопства на позадини огледала туђег. Из почетног заноса идеализације фолклорно-традиционалне, епско-патријархалне и косовско-православне представе србијанства развиле су се широке медитације о српској политици и њеним заговорницима, о патриотизму, урбанизацији, а све на позадини бристолског искуства света. На заранку живота, након почетних болних и незрелих поређења Срба и Британаца, др Медаковић признаће себи да српско питање за њега никада није било *ни политичко ни историјско, већ дубоко лично* (СЕЛЕНИЋ 1993: 125). Романескни сегменти у којима су рефлексije о кнезу Павлу, хрватско-српским односима, југословенским идејама, асоцијације на 1804. и позивање на мисли, идеје и дела историјских личности попут Штросмајера, Мусолинија, Хитлера, Цветковића, прерсагају у озбиљан (анти)мемоарски чин, који се, као и у случају Пере Богаља, мисли, а не бележи. Но, у овом случају он је пут сазревања личне спознаје адамске грешности, голготе одабира јабуке сазнања, освестио сазнањем да већ деценијама посматра свет око себе урокљиво-непристрасном диоптријом прозирне Острвљанке. Растућу свест о мањкавости сопственог народа пропорционално прати нарастајућа љубав и адамовска чежња за изгубљеном Нанкином Србијом. Зато ће Стеван у поимању патриотизма, као неприкосновене идентификације српства, тражити разумевање себе:

Јер шта је народ мени, а шта је човеку без туђих наочари? Мени је предмет просуђивања. Њему – некритичко сродничко ја... Шта је национално осећање ако се не садржи у речи солидарност, љубав, припадање? Патриотизам је живо осећање одговорности за све људе свога народа, а пристрасност је само његов основ. Ако не мислим да су лудости мога народа здраворазумне, како могу бити добар родољуб?... Патриотизам уз критичку свест је као религиозност без вере. (СЕЛЕНИЋ 1993: 126)

Искрено узнемирење и појачана критичност наводе Медаковића да Елизабети објасни одређене недоследне појаве у свом народу за које себе сматра лично одговорним. Сваки покушај убеђивања одбијао се о непробојни зид Елизабетиног става да је патриотизам *начин брисања појединца и последње прибежиште ниткова* (СЕЛЕНИЋ 1993:130). Овај идејни судар супружника, интимом повезаних душа, није затворен компромисом или измирењем. Затамњен је прикривањем Стевановог препознавања себе у лику верника разапетог *грижњом што му се претала допадати црква и литургија* (СЕЛЕНИЋ 1993:127), затамњен је

инатом што не признаје другом (до само себи) двострука осећања. Само зато што Елизабета није кадра то разумети, *ја сам и даље био патриота, противно чак и сопственој вољи* (СЕЛЕНИЋ 1993: 127), рећи ће Стеван.

И док темељи патриотизма, упркос демонима самопреиспитивања и подвојености, остају тројански чврсти, из брачног клупчета културно-интимних мршења Аријадна Острвљанка извлачи нити потенцијалних покушаја разумевања. Елизабети је, поред статуса кључног лика, дата и позиција наратора и аутономног фокализатора/коментатора. Њеним ће фокусом бити обухваћени значајни ентитети српства: патриотизам, политика, градски живот, однос према раду, српска жена и њена друштвена (и историјска) позиција, васпитање српске младежи, однос према рату и страдању. Елизабета комично неправилним српским језиком (ослањајући се и на матерњи језик) казује у епистоларној и дневничкој форми уз наглашену потребу за присуством наратора. Између осталог, њена исповест разоткрива запитаност над разликом структуре женске свести оличене у ликовима Нанке и Гордане, с једне стране, и сопствене, са друге стране. Нанкин лик типизираних епске јунакиње, неумољивог браниоца патријархалних вредности, Елизабета доживљава као *екстремно стран карактер* (СЕЛЕНИЋ 1993:86). Висока, кошчата и јака, парадоксално налик многим Енглескињама, а опет особена и јединствена, усахлог лица уоквиреног седином која одудара од црнила одеће, *крупног, грбавог носа као у мушкарца* (СЕЛЕНИЋ 1993:86), дубоких бора што се спуштају *као усеци у планину*. (СЕЛЕНИЋ 1993:86) Тако је, као нестварно застрашујуће митско биће, види Елизабета, *чак и дању изгледа као да је гледате при месечевој светлости*. (СЕЛЕНИЋ 1993:86) Нанкина фолклорна архаична лексика сведена на гномски израз минимализује могућност комуникације. Елизабета њен језик не разуме, али разуме језик њене мржње, у погледу, у гесту, у ћутњи. Свест српске жене у којој се истина своди само на једну могућу – епску, узнемирена је појавом странкиње. Страно и туђе буде страх, а агресија је његов најслободнији вид. Је ли разумевање могуће, а страх избежан, између жене што у хлебу види свеколики симбол живљења и преживљавања и оне која хлеб не једе?! Горки залогоји мимоилажења култура и навика.

Но, неће то бити једина мука Острвљанке ненавикнуте на хлеб, ракију и љуту паприку. У посестримству, које јој нуди/намеће рођака Гордана, Елизабета види најтежи вид непомирљивости разлика. Одбијање понуђеног неопростиво је нарушавање свете везе посестримства, зато се мора примити *нога од јагње, расол у шерпа, паприка на канап* (СЕЛЕНИЋ 1993:91) и мора се бити и постојати у добротворним друштвима *Кора хлеба, Сироче, Насушни хлеб*. Већ сами називи добротворних друштава код Енглескиње буде осећај стида и страха да се сироти људи, што од добротвора живе, на тај начин више срамоте, но што им се чини

добро. *Мука*, рећи ће Елизабета, *Нанка која мене мрзи јесте благослов из неба компарирана са Гордана која мене воли. Посестрима је, Rachel, најгора ствар у Србија.* (СЕЛЕНИЋ 1993: 89)

У дугим вечерима, када кућу Стевана Медаковића посећују припадници српске друштвене елите, Елизабета прати теме и токове разговора. Сви се свде на једно: *Са ови пријатели целу ноћ мора се политика бистрити и ружица пити.* (СЕЛЕНИЋ 1993:91) За њу ови разговори попримају ефекат пријатне театралности, представе у којој и сама радо учествује, шта више – ужива. Уживање проистиче из непосредног ангажмана, али и из новонастале спознаје. Ситуација када, након много испијених чаша ружице, *паметни причају мање, а други вичу гласније* (СЕЛЕНИЋ 1993:91), и више се не зна ко је за а ко је против, али сви показују да маре и да је вредно мислити, јер је онда могуће и мењати, доказ је за Елизабету једне неоспорне предности Срба над Енглезима. Енглези су *мртва риба*, свеједно им је, они простији говоре о надници, пиву, фудбалу, *а горња класа не говори, већ глуми конверзацију.* (СЕЛЕНИЋ 1993:91) Разумевање туђег у овом случају јесте и разумевање свог, препознавање једне националне ирационалне бојазни од говора о есенцијалном.

Проницљив фокус Елизабете пропушта кроз свој филтер и однос Срба према раду. Могло би се рећи да је то тачка у којој се укрштају, и донекле мире, обе ауторитативне свести. Стеван мисли (додуше невољно) да сваки рад код Срба изазива презир. *У орјеталном клупчету ти мени ја теби* (СЕЛЕНИЋ 1993:125) господаре групе које се међусобно подржавају разноликим везама: кумовским, племенским, партијским. Интелектуални и научни рад у таквим условима губи сваки смисао и интегритет, а биће културног и научног радника се деформише, он не ради он се бави. Стеван ће написати, а Елизабета цитирати:

У обрнутој пропорцији према радиности стоји критичност: Србин је рођени критичар. Лена непродуктивност и завидна пакост најбржи су и најстрожи критичари, а олаком критиком спасава се илузија о сопственој генијалности. (СЕЛЕНИЋ 1993:179)

И сама препознајући ову појаву, дајући Србима епитет нерадника и рђавих грађанина, она не може да прихвати чињеницу да се њен Стеван након десет година, готово мирно, уклопио у слику и прилику оног што је презирао: *Стеван не ради, него тражи алиби за своје убијено, удављено време.* (СЕЛЕНИЋ 1993:179)

Облици друштвеног живота могу на неки начин, и у извесним ситуацијама, прикрити, затамнити или привремено потиснути разлику, али је брачна позорница сигурно место њеног разоткривања. Мада свест и знање о родитељству нису оно са чиме се човек рађа, неоспорно је да су условљени традиционално-културним императивом. У покушајима да објективно

сагледа све што чини слојевиту структуру њиховог брачног живота, те комуникацију њихове заједнице са српском друштвеном стварношћу, Елизабета је додатно оптерећена материнством и грађењем односа са сином Михајлом/Мајклом. Михајло/Мајкл јесте персонификација несводивог. Мајка у њему види посебност, озбиљност, савесност и истинско самопоштовање који га (нарочито посебност) отуђују од *расејаног* оца. Стеван апострофира мртвог Михајла загледан над злочинем емотивне издаје сина и неспреман је да икада себи то опрости. Исповест је испуњена иронијом и горчином, амбивалентним односом према сину. Михајло је из његовог фокуса час *наш славољубиви, Елизабетин тако амбициозни син* (СЕЛЕНИЋ 1993:207), а онда постаје зачарани принц који се буди из дечијег сна, *орлић који шири крила, мало наше љуботитљиво и вредно, риђе наше чедо*. (СЕЛЕНИЋ 1993:198)

Млади Медаковић прераста у симбол свеколике људске потребе за сигурним идентитетом у свету који рађа разлику и почива на њој. Чињеница да у себи носи српску и енглеску крв отвара дилему може ли се у живљењу самом подједнако снажно изнети терет и једне и друге културе. У Михајлу/Мајклу је одговор шта се дешава када несводивост надвлада. *Рици, упишанко енглески* (СЕЛЕНИЋ 1993:224) персонификована је немоћ пред налетом *дрозог* (у овом случају полутуђег) које има једини циљ – да овлада и контролише. Зато Михајло (свеједно несрпски црвенокос) жели да сахрани Мајкла у себи. У комуникацији са омладинском комунистичком хордом, која им је узгред окупирала забран, Стеван види свог сина као снисходљивог уљеза као се претвара и лаже, замуцкује и жонглира у изналажењу начина да прикрије своју буржоаску природу и полуенглеско порекло. У конструкцији овог лика и лика Владана Хаџиславковића из романа *Пријатељи* Селенић остварује уметничко виђење трансформације људске природе под ударима алтеритета. Страх од погледа другог превладава се тако што се сопствени изглед прилагођава жељи другог. Та слабост могла би се назвати хетерофилијом, стањем када се карактеристике туђег идентитета користе као серум за имунолошки одговор на кризу сопственог идентитета. (ШИЈАКОВИЋ 2009:36) Подвојеног идентитета, оставши за родитеље и Мајкл и Михајло, овај млади човек бира бекство са попришта породичних сукоба, на поприште ратних сукоба, где ће наћи само вечни мир. Смрт српског сина/Енглешчета метафора је дубине трагичних мимоилажења, данак у крви неумољивој разлици и непремостивој другости.

Хетерофиличност Владана Хаџиславковића

Радикалнији пример хетрофиличног понашања проналасимо у делању Владана Хаџиславковића. Роман *Пријатељи* склапа стварносну визију на постојању два краљевства – оног од кућа и оног од камена. Српска грађанска

кућа поставља се наспрам каменог шиптарског забрана. Владан носи седименте грађанске културе, свесно и искуствено препознајући време гашења овог слоја. Образован, наглашене интелектуалности, познавалац европске културе и калсичне и модерне мисли, остаје трагично немоћан у свом односу са Истрефом, младим Шиптаром. Истреф, *мало чудо, Дуљев вундеркид из Те-нића* (СЕЛЕНИЋ 2000: 28), носилац је слике *бреговског света*, света освета и смрћења без правила и части и маште племенске што се вековима обнављала на изворима крвне освете. Из тог је краљевства Истреф и одатле ће у Београд понети навику клањања, предања о добрим и злим вилама, етику побратимства, презир према комфору, застрашујуће сећање на сцене зоофилије и *један џак у коме је читаво домаћинство*. (СЕЛЕНИЋ 2000:117) У београдској послератној стварности (у коју свакодневно улази из тесног укопаног стана у Захумској бр. 6) бело кече му обезбеђује провидност готово идентичну непостојању. Само је Владанов фокус осетљив на ту провидност. Покренут латентном хомосексуалношћу Владан је у напору да разуме шиптарску културу и одлике менталитета. Зато Истрефа *преводи* у чардак ни на небу ни на земљи, у чувено велелепно здање Милића. Његов напор није са циљем прихватања и помирења, већ са циљем разумевања зарад овладавања:

Хтедох те из достојнога Брегова у достојан живот превести...пожелех страшно да те краћим путем преко историјског бездана преведем у безбедност какве-такве људскости...хтедох те непреварена кроз луду кућу и луде дане до мирне луке дубљег самосазнања и више свести о људима и обичајима, за руку, корак по корак, мало-помало, са љубављу и стрпљењем превести. (СЕЛЕНИЋ 2000: 189,195,196)

Краљевство камена Владан не признаје и не прихвата. Разлика остаје као усуд трагике. Истрефу ће касније постати јасно да два краљевства не знају једно за друго и *ништа се из једног краљевства у друго преко реке не може пренети...пресипање је немогуће, несводивост потпуна*. (СЕЛЕНИЋ 2000: 29) Река равнодушно тече између две неподударности и док Владан лакомислено покушава да на *најплићем газу* уђе у туђи свет, премошћавања нема, има само утопљеника.

Владаново страдалничко потонуће почиње са потпуним негирањем идентитета. Оног тренутка када је топос његовог пребивалишта напуштен и испражњен (ШИЈАКОВИЋ 2009:35), празнину попуњава нови Владан – онај са белим кечетом на глави, чарапама-папучама из *Народне радности*, са зурлама у рукама, онај Владан који вреба и пресеће Истрефа гонећи га да заједно певају бреговске песме и шиптарске баладе. Губећи Истрефа, као да губи битку за човечанство. Шта је онда цена губитка идентитета наспрам очувања идеје (у коју једино верује) *о јединству космичке цивилизације фатално несавршеног човека?!* (СЕЛЕНИЋ 2000: 279) Двадесет и осам ноћи Владан ће, дувајући помахнитало у зурле, упадати у Истрефову собу да га отргне од

голе и равнодушне Маре (СЕЛЕНИЋ 2000:312), двадесет и осам пута се одигравао *ритуални пеливански мегдан* (СЕЛЕНИЋ 2000:314) из кога је Владан излазио модар и готово осакаћен. Ту је почетак краја, заумни плес хетерофиличара завршиће се крвавим покољем у свињцу. Крв и смрад, несводивост, неовладавање другим претворило се у невладање собом. Утопљеник је на дну. Мефистофелес је по обављеном ритуалу престао да се разликује од мрака!

Нестао је Владан! Као куга лебди над Београдом! (СЕЛЕНИЋ 2000: 331)

Закључак

Свеколико књижевно искуство Слободана Селенића почива на сазнању да се свет природно темељи на разлици, варијантност је услов постојања, а историјска стварност света иде за једним нагоном – да поништи ту природност, да не пристане на етичку идеју подношења различитости. Дискурс алтеритета, многобројних ситуација у којима се не прихвата *друго* и *страно*, или избегава да се *види* било шта што није *моје* или *наше*, прерастао је у поетичко начело, те *од романа до романа намах писана историја танке српске грађанске класе, није ништа друго него збирка што крвавих, што суморних епизода поништавања различитости, и права на разлику*. (ПАНТИЋ 2004:19) Зато се феноменом *нарративне истине* покушава обухватити етичка димензија свевремених, али и ововремених, свакодневних разлика у процесу искуствених сравњавања. Усуд разлике остаје, стварност измиче разумевању, зато је треба обуздавати фикцијом. (ПАНТИЋ 2004:19) Ако прихватимо да је форма фикције једна извеснија могућност за разумевање *другости*, онда нам Селенићеви јунаци могу до некле разоткрити основе сваковрсне различитости на које нам се ваља истински привићи како би свет постао *подношљиво* место.

Цитирана литература

ДЕЛИЋ, Јован, *Поетика и интерпретација. „Мемоари Пере Богаља“ као полазиште за истраживање приповједачке поетике Слободана Селенића*, у зборнику *Споменица Слободана Селенића*, Београд: САНУ, 2004, стр. 107-118.

МИРКОВИЋ, Чедомир, *Под окриљем нечастивог*, у књизи *Шездесет шест савремених српских романсијера*. Београд: Дерета, 1996.

МИХАЈЛОВИЋ, Борислав, *Сугестивни роман о аутосугестији*, у књизи *Књижевни разговор*. Београд: СКЗ, 1971.

- ПАНТИЋ, Михајло, *Слика другог у романима Слободана Селенића*, у зборнику *Споменица Слободана Селенића*. Београд: САНУ, 2004, стр. 15-20.
- ШИЈАКОВИЋ, Богољуб, *Критика балканистичког дискурса; прилог феноменологији «другости» Балкана*. Београд: Службени гласник, 2009.
- ВИЋ, Vladimir, *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Zagreb: Matica Hrvatska, 1997.

Извори

- СЕЛЕНИЋ, Слободан, *Мемоари Пере Богаља*. 3. издање, Београд: Просвета, 1999.
- СЕЛЕНИЋ, Слободан, *Пријатељи*. Београд: Просвета, 2000.
- СЕЛЕНИЋ, Слободан, *Очеви и оци*. Београд: Дрета/Просвета, 1993.
- СЕЛЕНИЋ, Слободан, *Timor mortis*. Београд: Просвета, 2002.
- СЕЛЕНИЋ, Слободан, *Убиство с предумишљајем*. Београд: Просвета, 2002.

Danijela S. Vujisic

QUESTIONS OF OTHERNESS IN THE NOVELS OF SLOBODAN SELENIC

Summary

The novels of Slobodan Selenic represent a unique history of the Serbian civil society. The binary oppositions are perceived as a creative principle. This principle conditions the possibility of narrating and the narrator type. This is a world based on differences, at the same time aggressively denying and rejecting them. Selenic observes the phenomena of otherness from an ethic perspective, trying to solve human and social needs for conquering, not accepting someone's qualities of *different and / or foreign*. A sudden discovery during the encounter of entities would create a space for a different understanding and tolerance with the rest of the world as well as ourselves. Since the historical truth has the purpose to suffocate the nature of otherness and neglect the sense of variation, Selenic in his novels opens forms of *narrative truths* which in their co-relations question the tragedy of the obliteration of differences and the right to differ. In certain situations the tragedy of non accepted differences culminates in parts of the novel in which the hero has an identity crisis, which he covers up by taking on someone else's identity.

Key words: alterity, foreign/the other, domestic/Serbian, historical truth, narrative truth, heterophilia